

SÖZ VARLIĞINDA DEĞİŞMELER

Prof. Dr. Vural ÜLKÜ

Alman Dili Enstitüsünün 36. yıllık toplantısı, “Neues und Fremdes im deutschen Wortschatz - Aktueller lexikalischer Wandel” (Almanca'nın Söz Varlığında Yeni ve Yabancı Ögeler - Sözlükte Günümüzdeki Değişmeler) konusunda 14-17 Mart 2000 tarihleri arasında Mannheim'da yapıldı. Yıllık toplantılar iki yılda bir uluslar arası boyutta düzenlenmekte ve bu büyük toplantılarda, bütün ülkelerde dil alanında gözlenen benzer gelişimlerin incelenmesine özen gösterilmektedir. Bu yılki toplantıya elli kadarı yabancı ülkelere, geri kalanı Alman üniversitelerinden olmak üzere 400'den fazla bilim insanı katıldı, çok sayıda geniş bildiri sunuldu, son gün de geniş katılımlı bir açık oturumda konular enine boyuna tartışıldı.

Söz varlığındaki gelişmeler ve yabancı dillerden alıntılar, çok sayıda araştırmaya konu olmuştu, ancak bugüne kadar bir büyük bilimsel toplantıda ele alınmamıştı. 14-16 Mart 2000 tarihleri arasında yapılan toplantıda, söz varlığındaki değişimler, gelişim eğilimleri ve yönelimleri, yeni kelimelerin ve yabancı dillerden özellikle, İngilizceden alıntılarının kamuoyunda algılanması, sözlükler, sözlük yazım ilkeleri ve “yabancı kelimeler sözlükleri”, başlıca tartışma konuları olarak belirlenmişti. Ancak, incelemelerin merkezinde yer alan “yabancı kelime” konusu yanında, çeşitli kelime türetme süreçlerinden, yabancı kelimelerin toplumda yayılmasında basın ve reklâmcılığın rolüne kadar birçok değişik alana da el atıldı ve ilgi gösterildi.

Enstitünün “Internationaler Wissenschaftlicher Rat” (Uluslar Arası Bilim Konseyi) seçilmiş üyesi olarak ve ülkemizi temsilen katıldığım bu toplantıdaki görüşme ve tartışmaların hemen hemen hepsi, yurdumuzda da her zaman gündemde olan dil konularıyla çok yakından ilgiliydi. Bu nedenle, ileri sürülen fikirlerin ve görüşlerin büyük kısmı birçok kişiye ters gelse de, “dışarıda” nelelerin nasıl ele alındığı ve tartışıldığı konusunda bir bilginin yararlı olacağı düşüncesiyle, Alman kamuoyunda da büyük ilgi uyandıran bu toplantıdaki görüşmelerin, yer yer doğrudan alıntılar içeren genel bir özetini sunmaya çalışacağım.

Almanya'da dil araştırmaları ve Alman Dili Enstitüsü

Almanya'da dil araştırmaları alanında ilk kuruluş, 1617'de Weimar'da Prens Ludwig von Anhalt-Köthen öncülüğünde kurulan “Fruchtbringende Gesellschaft” (“Verimli, Yararlı Dernek”)tir. Onun hemen ardından birkaç der-

nek daha kurulduğu gibi, sonraki yüzyıllarda da yeni yeni dil dernekleri ortaya çıkmış; gramer, sözlük ve dil araştırmaları alanlarında, özellikle de yabancı kelimelere karşı mücadele alanında bu kuruluşlar ve üyeleri yararlı çalışmalar yapmışlarsa da, etkileri sınırlı kalmıştır.

Her bakımdan en büyük etkiye ulaşan kuruluş, çalışmalarını 1885-1945 arasında sürdüren “Deutscher Sprachverein” (Alman Dil Kurumu)dur. Bu dernek, sadece dil araştırmacılarını, bilim adamlarını ve ünlü yazarları üyeliğe alan önceki derneklerin tersine bir tutumla, dil özleştirmeciliğini ilke olarak benimseyen herkesi üye olarak kabul etme yoluna gitmiş (ve bir ara üye sayısını 30 bine çıkarabilmiş), 2. Dünya Savaşı başlarına kadar devletin, özellikle Eğitim Bakanlığının tam desteğini arkasına almış, 1933’ten itibaren ise nasyonal sosyalist yönetimin (Nazilerin) bir organı durumuna gelmiştir. Hitler’in 1940 yılı sonlarında dil özleştirmeciliğini kesin biçimde yasaklamasıyla büyük bir sarsıntı yaşayan, 2. Dünya Savaşı sonunda bütün Alman kurumları gibi dağılan Alman Dil Kurumu, 1947 yılı başında “Gesellschaft für deutsche Sprache - GfdS” adıyla yeniden ortaya çıkmışsa da, yeni kuruluş, 1960’lardan bu yana dil özleştirmeciliğinden tamamen ayrılmıştır ve sadece günümüz Almancasının sorunlarıyla ilgili araştırmalar yapmakta, dille ilgili her türlü konudaki sorulara (telefonla yapılan başvurulara bile) cevap vermeye çalışmaktadır.

“Alman Dili Enstitüsü” (Institut für deutsche Sprache) ise, kendisinden önceki dil derneklerinden farklı bir konumdadır. 1966 yılında Alman üniversitelerindeki Alman dil bilimi profesörlerinin, fen bilimleri alanlarındaki araştırma enstitülerini örnek alarak ve “üniversitelerde dil konusunda bilimsel araştırmaların istenen boyutta yürütülemediğini, bu iş için bir birime ihtiyaç olduğu” görüşüyle kurdukları Enstitünün amacı, günümüz dilini tarihsel - sosyal gelişmesi içinde, sorunlarıyla ve dil - toplum ilişkisi içinde araştırmak, bu arada başka ülkelerde dil konularındaki gelişmeleri, Avrupa Birliği ülkeleri eğitim kurumlarında yabancı dil öğretimi, dünya dillerinin bilim dili olarak özellikleri (bilim dili olmaya uygun olup olmadıkları) gibi konuları incelemektedir. Bu amaçları gerçekleştirmek için, Enstitü bir yandan günümüz Almancasının durumu ve gelişmeleri, öte yandan Almancanın çok sayıda dille karşılaştırılması ile ilgili yüzlerce araştırma ve yayın, sayısız bilimsel toplantı yapmıştır ve yapmayı sürdürmektedir. Bu çerçevede, dil bilimi alanında Almanya’nın en zengin kütüphanesi oluşturulmuş; söz varlığı alanında da son yüzyılların bütün metinlerinin taranmasıyla derlenen, kelimelerin bağlamları içinde kullanımına ilişkin 600 milyondan fazla alıntı içeren “Mannheimer Korpus” (Mannheim Koleksiyonu) geliştirilmiş, dil kullanımı belgelğinde binlerce ses bandı bir araya getirilmiştir.

Enstitü, dış ilişkilere büyük önem vermekte, başka ülkelerle bağlantı, eli

üyeli “Uluslar Arası Bilim Konseyi” aracılığı ile sağlanmaktadır. Ayrıca çeşitli ülkelerden çok sayıda genç bilim insanı (bu arada Mersin Üniversitesi adına bir araştırma görevlisi) Enstitünün belirttiğimiz çok sağlam alt yapısından yararlanarak doktora çalışması yapmaktadır.

Yıllardır başkanlık görevini yürüten Prof. Dr. Gehard Stickel’in yönetiminde sürekli ve istikralı biçimde gelişen Alman Dili Enstitüsü, son dönemin önemli konusu “yeni yazım kuralları” alanında koordinatörlük yapmış, 1 Ağustos 1999’da yürürlüğe giren yeni kuralların uygulanmasının gözlemlenmesi, geçiş dönemi sonunda gerekirse yeni düzenlemeleri gerçekleştirme görevi de, şu anda Almanya’nın en büyük ve (bir anlamda yarı resmî) tek dil kuruluşu konumundaki bu kuruma, Alman Dili Enstitüsüne verilmiştir.

Söz varlığında yeni ve yabancı kelimeler

1. Yeni kelimeler

Bütün diller gibi Almancanın söz varlığı da sürekli ve hızlı bir değişim içindedir. 19. yüzyıldaki durum ile karşılaştırıldığında, söz varlığının yaklaşık yarısı değişmiştir; eskisinin en az yüzde elli oranında yeni kelimenin eklenmesi ile (fen bilimleri ve tıp alanlarındaki terimler hariç) sözlüklerde yer alan ve sözlüklere yeni girmekte olan kelime sayısı 500.000 dolaylarındadır. (Enstitü’de D. Herberg yönetiminde yürütülen “1990’lı yıllarda Alman Standart Diline Eklenen Yeni Kelimeler” konulu proje, son on yılda dile giren ve tam yerleşen kelimeleri ve yeni anlamları her yönüyle araştırmayı amaçlamaktadır.)

Araştırmalarda şu noktadan hareket edilmektedir: Toplumda insanlar dili bir bütün olarak, sözlü ve yazılı “metinler” biçiminde yaşar, konuşur-dinler, yazar-okur. Tek tek kelimeler sırf araştırma - inceleme amacıyla bu bütünden koparılır, kolaylık sağlaması için alfabetik bir sıraya dizilir ve sözlüklere yerleştirilir. Bu çalışma, bir kimyagerin lâboratuvarındaki çalışmasına ve deneylerine benzetilebilir; ancak kelimeler konusunda, daha soyut ve yapay bir durum söz konusudur. O zaman yapılacak iş, dil-toplum ilişkisine daha çok önem vermek, dil kullanımını, halkın tercihlerini iyice incelemek, tek tek kelimelere bağlanıp kalmamak, “ağaçlar yerine ormana bakmak”tır. Öte yandan, sözlükler, dillerin içinde eski - yeni, yerli - ithal - kaçak bütün kültürel ürünlerini sergiledikleri, “satışa sundukları” çarşıları, büyük mağazaları, süpermarketleri andırır; başka bir deyişle, bir dilin söz varlığı, o dilin kültürünün bir aynasıdır. Öyleyse, her ülkede (değerli bilim insanımız Prof. Dr. Celâl Şengör’ün de vurguladığı gibi), o ülkenin söz varlığını ortaya koyan en geniş kapsamlı sözlüklerin oluşturulması şarttır. Bu sözlükler, onlarca, hatta yüzlerce yıllık çalışmalarla ve birikim ürünü olarak ortaya çıkabilmektedir. Bir de bunun yanında, toplumdaki iletişimi ve “yaşayan dili” esas alan, en çok kullanılan 20 - 30.000 kelimeyi bir

araya getiren, yabancı dil öğrenimi ve öğretiminde de büyük önem taşıyan pratik sözlükler gerekli görülmektedir.

Günümüzde teknolojiye, özellikle iletişim alanında yaşanan çok hızlı gelişme, bütün dillere hızla yeni kelimeler biçiminde yansımakta, yeni terimler ve kavramlar, toplumlara âdeta “yağmaktadır”. Örnek olarak Almanca söz varlığına eklenen kelimeler arasında bilgisayar, iletişim (yazılı ve elektronik basın, telekomünikasyon), uluslar arası ekonomi ve bankacılık terimlerinin ön sıralarda yer alması bir rastlantı eseri değildir.

Diller (örnek olarak Almanca), bu gelişmeler karşısında üç yola başvurabilir: a) Yeni adlandırma ihtiyaçlarına, dünya piyasasına yeni çıkan kelimelere ve kavramlara yerli malzeme ile türetilmiş karşılıklar bulmak; b) dilde var olan kelimelere yeni anlamlar yüklemek; c) yabancı öğeleri olduğu gibi almak (“Nesne ile adı birlikte gelir” kuralı).

Almanca yüzlerce ön ve son ekiyle, ayrıca kelimelerin kök ünlüsünün değişebilmesi veya birleşik kelime yapma yollarıyla, kelime üretme gücü çok yüksek bir dildir; sadece bir *zieh-* veya bir *fahr-* kökünden 800 kadar kelime türetilebileceği, mevcut eklerden ve köklerden matematiksel olarak 30 milyon kelimenin “yapılabileceği” hesaplanmıştır. Ancak bu kadar kelime, bir toplumun ve bireylerin algılayabileceği ölçülerin çok üstündedir; bu yüzden, çok daha az sayıda kelime ile yetinilmek zorunluluğu vardır.

“Yerli malzeme” ise, ayrı bir tartışma konusudur. Son on yıllarda Almanya’da türetilen kelimeler arasında, “yerli kök + yerli ek”, “yerli kök + yabancı ek”, “yerli ek + yabancı kök” yöntemleri ile yapılanlar yanında İngilizce ve Fransızca da var olmadığı hâlde, İngilizce ve Fransızca “havası” verilerek (!) yapılmış “*Twen, Handy, Frisör, Bankrotteur, Nestlé ...*” gibi kelimeler, ya da “kıрма (yarısı Almanca, yarısı yabancı) birleşikler” (*Datenautobahn, Bungeespringen, Hanuta, Ohropax, Phytohusstil ...* vb.) önemli sayılara ulaşmaktadır.¹

Sonuç olarak, Almancada sadece yerli malzeme ile olduğu gibi, yerli+yabancı malzeme ile de sürekli olarak kelime türetilmektedir. Bunlara bir de sayıları 40.000’i aşan, özel sözlükleri bile bulunan, “kısaltmaları”, kısa kelime ve sözleri eklemek gerekiyor. Önceleri şiddetle karşı çıkılan ve *Akü-Sprache*

¹ Bu örneklerde Almanca kelimelerin veya parçaların altı çizilmiştir. *Hanuta*, Almanca *Haselnuss* [findik]’ın *Ha* ’sı ile, İngilizce [aynı anlamdaki] *hazelnut*’un son parçası *nut* ’ın alınıp sonuna bir *-a* yerleştirilmesiyle; *Ohropax*, Almanca *Ohr* [kulak]+(özel bir anlamı olmayan) bağlantı ünlüsü *o* + *Lât.pax* kelimelerinden, *Phytohusstil* ise Yunanca *phyto(n)* (bitki) + Alm. *Husten* (öksürmek fiilinin kökü) + *il* eki ile yapılmıştır! Cep telefonu karşılığı *Handy*’de ise Almanca *Hand* kelimesine “İngilizce görünüm vermek için bir “y” eklenmiştir ve kelime Almanca “handi” biçiminde değil, İngilizce “hendi” biçiminde söylenmektedir. “Fransızca görünüm sağlamak için yapılan [Alm. *Nest* (yuva) + Fr. *lé = Nestléj* ve diğer sözde Fransızca kefi-meler Fransızcanın, birçok sözde kelimeler de İngilizcenin dil varlığında yer almamaktadır.

diye (“Abkürzung” [kısaltma] kelimesinin şaka amacıyla kısaltılması+ “Sprache” [dil] kelimesinden) alay konusu olan kısaltmalar, artık olağan ve yararlı bir iletişim aracı olarak görülmektedir. Bu şekilde yeni türetilen kelimeler ile kısaltmaların, söz varlığına yeni eklenen öğelerin yüzde 60 kadarını oluşturduğu düşünülüyor.²

Söz varlığına eklenen öğelerin yüzde 40’ı ise, olduğu gibi alınan kelimelerden, bunların ezici çoğunluğu ise, İngilizceden, daha doğrusu Amerikan İngilizcesinden alınan kelimelerden oluşuyor. Ülkede üretilen kelimeler ne kadar “güzel”, ne kadar “doğru” olursa olsun, İngilizce kelimeler kadar “modern” ve “çekici” bulunmuyor. Bir kitapçada arkadaşına bir kitabı tavsiye eden genç kızın, olumlu nitelik belirten onlarca Almanca kelime dururken “*Das Buch ist cool!*” dediğini duyuyorsunuz; İngilizce *cool* (Almancası “kühl”), “serin, soğuk” anlamında, fakat gençlerin dilinde “mükemmel, harika” anlamlarıyla tam bir moda kelime; iyi bir iş de, iyi bir arkadaş da, iyi bir film de “*cool*” olarak nitelenip değerlendirilebiliyor. Öte yandan, gençlerin dili, bilgisayarlıların, reklâmcıların ve iletişimcilerin dilleriyle birlikte, İngilizce kelime oranının en yüksek olduğu grup dillerinden biri.

2. Yabancı kelimeler

Almanca söz varlığının yaklaşık yüzde 20’sinin (yaklaşık 100 bin kelimenin) yabancı kökenli olduğu hesaplanıyor. Alıntılarının yanında çok sayıda “kelime yapım aracı”, onlarca yabancı ön ve son ek bulunuyor ve bunlarla da yeni kelime yapılabiliyor.

Alıntılarının içinde en büyük grupları Lâtince ve Yunanca’dan (bilim terimleri, dinle ilgili kelimeler), Fransızcadan kültür, bilim askerlik), İtalyancadan (müzik, sanat ve bankacılık), İspanyolcadan (askerlik) ve elbette en son, en yoğun ve en büyük grup olarak İngilizce’den alınan kelimeler oluşturuyor; bunun yanında Rusçadan Türkçeye kadar çok sayıda dilden kelimeler de söz varlığı içinde yer alıyor.

İngilizcenin kendisi (en önemli üç parçası Germanca, Lâtince, Fransızca olan) tam bir karma dil olduğu, yazımı ve okunması büyük güçlük yarattığı, grameri de söylenenlerin tersine, hiç de o kadar kolay olmadığı hâlde, bütün ülkelerde nasıl olup da böylesine etkili olduğu konusundaki tartışmalarda şu noktalarda hemen hemen görüş birliğine varılıyor:

a) İngilizcenin etkisi, Amerika Birleşik Devletleri’nin dili olmasından kay-

² Prof. Gerhard Augst, kısa kelimelerin ve kısaltmaların son yüzyılda ayrı ve verimli bir kelime yapım yolu durumuna geldiğini, sadece Almancanın tipik bir özelliği olan çok parçalı uzun bileşik kelimelere karşı bir çare olarak algılanmadığını, her iki kelime yapım türünün de aynı kökten geldiğini ve hemen hemen her zaman bir ad grubundan çıktığını örnekleriyle gösterdi.

naklanmaktadır. Dillerin uluslar arası düzeydeki etkisinde, o dili konuşan ülkenin siyasal, ekonomik, kültürel ve askerî gücü birinci önemdedir. Roma İmparatorluğu nedeniyle Lâtince, Hellenistik kültür nedeniyle Eski Yunanca dönem dönem geniş alanlarda etkili olmuş, geçen yüzyıllarda Fransızca bir uluslar arası iletişim dili görevi üstlenmişti. Şimdi de İngilizce bu konumda bulunmaktadır.

b) İngilizce bütün dillerden kelime almakta, bunları kısaltıp küçültüp âdeta törpülemekte, bazılarına göre “modern” bir havaya sokmaktadır. İngilizce kelimeler genellikle kısadır, kelimelerin birçoğu ise tek hecelidir ve yeni anlam yüklemelerine açıktır, uygundur. Bir *sit* (oturmak) + *in* (içinde), birdenbire *sit in* “oturma eylemi” anlamını alıvermektedir. İngilizcede *job* kelimesi, Almanca kelime hazinesindeki bir boşluk nedeniyle, *beruf*, *arbeitsstelle* gibi Almanca kelimeler de var olduğu hâlde, “kısa süre ve para kazanmak için yapılan iş” anlamında Almancaya yerleşmiştir.

c) İngilizce kelimelerin “modern bir hava” verdiği (özellikle gençler için önemli:) diğer ülkelerle bağlantı kurmaya yardımcı olduğu duygusu yaygındır. Bu nedenle her ülkede satış merkezleri için “center”, “show room”, vb. dergiler, markalar için İngilizce adlar tercih edilmektedir.

d) İngilizce kelimelerin büyük bölümü de, aslında Lâtince ve Yunanca kökenlidir. Avrupa dillerinin çoğunda Lâtince geniş bir taban bulduğu için, bir bağlantı kurmak oldukça kolay olmaktadır.

“Yabancı” kavramı konusunda ilgi çekici bir gözlem de, reklâmcıların dili bağlamında yapılıyor. Reklâmcılar, geniş tabakaların, ürün adlarındaki *x*, *q*, *c*, *m* (*Xsara*, *Xantia*, *elmex*, *Nesquick* ...) gibi bazı harflerden, *-al*, *-an*, *-en*, *-in*, *-on*, *-at*, *-it*, *-ax*, *-ex*, *-ox* (*Biskin*, *Sanopin*, *Lemocin* ...) gibi bazı eklerden, ayrıca alışılmamış ve ne ifade ettiği kolayca anlaşılamayan, daha doğrusu şifreye benzeyen bazı kısaltmalardan (ör.: “*ISDN Telefon T-Easy P520*”) âdeta büyülendiğini (bunun da ürünlerin satışlarını çok olumlu etkilediğini!) keşfetmiştir. Bu nedenle, pek çok Almanca kelimenin yazılışı bile İngilizceye çevrilmekte (ör.: *Zigarette* yerine *Cigarette* vb.), her reklâm metninde mutlaka birkaç İngilizce kelime yer almaktadır. Bu ise, geniş yığınlara (beş on yıl öncesinin bir sigara reklâmının moda sloganı ile) sözde “büyük ve geniş dünyanın kokusunu” (“*Der Duft der großen weiten Welt*”) sağlamaktadır.

Yabancı Kelimelere Karşı Davranış

Almanya’da 2. Dünya Savaşına kadar yabancı kelimelere karşı resmî düzeyde yoğun bir mücadele yürütülmüştür. Öncülüğünü Alman Dil Kurumunun yaptığı bu mücadele sırasında, bazı kurumlarda, özellikle posta ve demir yolu idarelerinin dillerinde birkaç yüz yabancı kelimenin yerine Almancaları yerleştirilmişti. Ancak Hitler’in 1940 yılında yasakladığı dil özleştirmesi hareketinin

günümüzde canlandırılması gündemde değildir. Vaktiyle yabancı kelimeler yüzünden Almancanın “bozulduğu”ndan, “kirlendiği” ve “lekelendiği”nden, “soysuzlaştığı” ve “hastalandığı”ndan söz edilirken (bu sözler, 20. yüzyılın yarısındaki eserlerde yer almaktadır), bugün bu düşünceler “sovenlik”, “bilim dışı” ve “totaliter düşünce ürünü” olarak nitelendirilmekte ve bu konudaki görüşler birkaç noktada kümelenmektedir:

- “Yabancı dillerin etkisi”, “bir yabancı dilin (İngilizcenin) etkisi” vb. kavramlar, dil bilimi açısından uygun görülmemektedir. Çünkü hiçbir dil, elle tutulur, gözle görülür bir varlık değildir ve bir “dilini” etkide bulunması söz konusu olamaz. Hiçbir devlet veya hükümet de, kendi dilinin veya parçalarının bir başka ülke dili içine girmesi için emir veremez, baskı yapamaz. Bir kişi veya grup, herhangi bir yabancı (ör. İngilizce) kelime kullandığı takdirde, bunu tamamen kendi iradesi ile ve belli bir amaçla kullanmaktadır. Öyleyse buna müdahale edilmemelidir.

- Toplumda herkesin her kelimeyi bilmesi, anlaması mümkün değildir, gerekli de değildir. Herhangi bir kelime yüzde yüz yerli malzeme ile yapılı olsa bile, birçok kişiye “yabancı”dır; bilim dillerinden ve felsefeden sayısız kavram buna örnek gösterilebilir. “Yabancılık”, kelimelerin kökenine göre “pasaportlarına bakılarak” değil, toplumda kullanılma ve anlaşılma ölçütlerine göre belirlenmelidir. Almancada İngilizceden ve başka birçok dilden alınan pek çok kelime herkes tarafından kullanılmakta, öte yandan yüzlerce yıldır her bakımdan “yabancı”lıkları belli çok sayıda kelime de herhangi bir yadırganma ile karşılaşmamaktadır. (Prof. Horst-Haider Munske, Alman geleneksel dil bilimindeki “Erbwort - Fremdwort - Lehnwort” (atalardan miras kelime - yabancı kelime - yerleşmiş kelime) ayırımının, günümüzdeki dil tarihi ve dil sosyolojisi araştırmaları sonunda tamamen temelsiz ve tutarsız kaldığını pek çok örnekle gösterdi.)

- Kullanılan her kelime, kökeni ne olursa olsun Almancada kabul edilmekte, Alman söz varlığının parçası, Almancayı zenginleştiren bir öge olarak görülmektedir. Burada Goethe'nin “Bir dilin gücü, yabancı olanı reddetmekte değil, onu özümsemekte görülür.” görüşünün etkisi dikkati çekmektedir. 19. yüzyıl başlarından, Alman milliyetçiliğinin önderi filozof Fichte'den ve çağdaş dilci Campe'den kaynaklanan görüşlerin (saf Almanca - saf Alman ırkı - üstün insan - dünya egemenliği) ilkelerinin ve fikir dizisinin yerini, yabancı kelimelere karşı bir kayıtsızlığın, aldırmaazlığın aldığı görülüyor.³

³ Enstitü Başkanı Prof. Stickel, Alman Dili tarihinde yüzyıllar boyu yabancı kelimelere karşı oldukça çelişkili davranışlar gözlediğini, bazen [17.-18. yüzyıllarda olduğu gibi] kısa bir süre içerisinde çok sayıda yabancı [o dönemde binlerce Fransızca] kelimenin dile girdiğini, bazen de yabancı kelimelere karşı yoğun mücadele dönemleri yaşandığını, bugün de küreselleşme - Avrupalılaştırma süreci çerçevesinde, birçok alanda çok sayıda İngilizce kelimenin kullanılır olduğunu, ancak bunu doğal karşıladıklarını, hem açılış konuşmasında,

- Yabancı kelimelerle mücadele yerine, dil yanlışları ile, dilin yanlış kullanımı ve bozuk ifadelerle, ayrıca bazı siyasetçilerin ve reklâmcıların dil yoluyla geniş toplulukları kandırma çabaları ile mücadele ön plâna çıkmalıdır.

- “Yabancı kelimeler sözlükleri”nden vazgeçilmeli, büyük sözlükte söz varlığının bütün öğeleri yer almalıdır.

Tartışma

Bu görüşlerin dile getirildiği toplantılarda, söz alanların tamamının aynı düşünceleri paylaşması bir başka dikkat çekici noktaydı. Sadece son gün yapılan ve Almanya dışında Avusturya, İsviçre ve Fransa temsilcilerinin de katıldığı “Söz Varlığındaki Yeniliklerin Değerlendirilmesi” konulu açık oturumun sonlarında gerçek bir “tartışma”, hatta zaman zaman gergin anlar yaşandı. Önce bütün toplantı boyunca otuza yakın konuşmacının dile getirdiği görüşler tekrarlandı, dil bilimcinin görevinin esas olarak değerlendirme yapmak ve “doğru - yanlış” diye yargıda bulunmak değil, gözlemek, kaydetmek, betimlemek (anlatmak) ve seçenekler göstermek, kullanılması gereken kategorilerin de “daha iyi - daha kötü” olduğu vurgulandı.

Yabancı kelimeler, özellikle İngilizcenin yaygın kullanımı konusunda da aynı ılımlı yaklaşım belirgindi. Birçok yabancı kelimenin Almancada gerçek bir zenginleşme sağladığı, dilde yüzde yüz tam eş anlamlı kelimelerden söz edilemeyeceği, hiçbir yabancı kelimenin bir yerli kelimenin ölümüne sebep olmadığı ve olamayacağı, buna karşılık yabancı kelimelerin anlamlarda ince farklılıklar ve farklı bir üslup kalitesi sağlayarak dilin niteliğine olumlu katkıda bulduklarını ileri sürüldü. Bir konuşmacı, yabancı kelime bakımından değerlendirmenin, sadece belirli durumlarda, “bu kelimeleri kullananlar, bazı politikacıların veya reklâmcıların yaptığı gibi, dinleyicilerin bunları anlamayacağını bile bile ve kandırma veya belirli bir yöne yönlendirme amacı ile kullanılırlarsa, işte o zaman karşı çıkılmalıdır” görüşünü savundu. Ancak buradaki “yabancı” kavramının etimolojik açıdan değil, sosyolojik açıdan, bir grup için yabancı olup olma bakımından ele alınması gerektiğini, yüzde yüz Almanca bir kavramın pekâlâ yabancı olarak kullanılabileceğini belirtti.

Görüşmeler, Dortmund’tan “Verein für Deutsche Sprache” (Alman Dili Derneği) Başkanı Prof. Walter Krämer ile Fransa temsilcisi Prof. Jean-Marie Zemb’in konuşmalarıyla tartışmaya, hatta zaman zaman çatışmaya dönüştü. Önce Prof. Krämer’in, Almanca’nın çok sayıda İngilizce kelimeyle “kirlendiği”ni, hatta özellikle bilgisayar alanında bir “şempanze dili”ne dönüştüğü sözle-

hem de tartışmalar sırasında belirtti ve sözlerini şöyle bağladı: “Ama gene de Almanca Almanca olarak kalmaktadır. İngilizcenin üçte ikisi yabancı kökenlidir, ama bu yüzden İngilizcenin battığını söyleyecek birisini kimse ciddiye almaz.”

ri havayı bir anda gerginleştirdi ve yoğun protestolara neden oldu. Prof. Krämer'in, yabancı kelimelerin Almanca için zararlı ve tehlikeli olduğu, bu yüzden bütün yabancı kelimelere, özellikle İngilizceye savaş açılması gerektiği sözleri protestolar arasında kaybolup gitti. Öte yandan, kendisinin dil bilimci veya germanist olmadığı, uzmanlığının ekonomi ve istatistik alanında olduğu belirtilince, sahnedeki masa çevresinde yer alan diğer altı konuşmacı, kendisiyle konuşmayı reddetti ve bu durum, salondakiler tarafından coşkulu alkışlarla desteklendi.

Dil konusundaki yasalarıyla tanınan Fransa'nın temsilcisi, ülkesindeki "dil-de yabancı etkilere karşı mücadele komisyonu" üyesi Prof. Jean-Marie Zemb'in görüşleri de farklı bir bakış açısını yansıtıyordu. Onun Almanlar kendi dillerini bıraktıklarına ve İngilizceye yöneldiklerine göre, Almancanın artık kurtarılmasının mümkün olmadığı", Fransa'da ise "Académie française" (Fransız [Dil] Akademisi)'nin ve kendisinin üyesi olduğu komisyonun çalışmalarının örnek alınması gerektiği şeklindeki sözleri ise, işin içine biraz da "bir Fransızın Almanları ve Almancayı eleştirmesi"nin yarattığı rahatsızlıktan olsa gerek, oldukça sert tepkilerle karşılandı. Sonraki günlerde gazetelerde de sürdürülen tartışmada, Fransa'daki yasaların toplumda ciddiye alınmadığı ve uygulanmadığı (*Mannheimer Morgen* gazetesi, 17.03.2000), 1635'te kurulmuş olan kuralcı "Akademi"nin ise, toplumdaki ve dildeki gelişmeleri çok geriden izlediği ve gelişimlerin çok gerisinde kaldığı ifade edilirken, Almanya'da dil konusunda yasaların ve standart belirleyici bir dil kurumunun asla söz konusu olamayacağı, çok sayıda konuşmacının üzerinde önemle durduğu bir nokta oldu.

Ortam ancak, Avusturya temsilcisi Richard Schrod'tun tipik Viyanalı sükûneti ve esprisi ile söylediği "Bırakın da dil kendisi konuşsun!" sözleri ile yumuşadı. Prof. Schrod't, her dilin kendi iç dinamiği ile sürekli olarak düzenlemeler ve ayıklamalar yaptığı, uygun olanla olmayana ayırdığı, yabancı kelimelerin her zaman her dilde görüldüğü ve hiçbir dilin yabancı kelimeler yüzünden öldüğünün görülmediği üzerinde durdu. Alan Kirkness'in yürüttüğü "Günümüz Almancasında Uluslar Arası Kelimeler" konulu araştırma projesi de, bir anlamda bu görüşü destekliyordu. Bu ilginç araştırmaya göre, Avrupa dillerinin yeni sözlüklerinde yer alan "yeni kelimeler", biçim bakımından ufak farklar gösterse de, içerik bakımından tam bir uyum göstermektedir. "Uluslar arası kelimeler" (Internatiolismen) alanındaki araştırmalar, pek çok dilde aynı anlamda kullanılan kelimelerin sayısının yüzleri aştığını ve bu kelimelerin bir ortak tabaka oluşturduğu gösteriyor. Bunlara bir de "gizli" uluslar arası kelimeleri ve deyimleri eklemek gerekiyor. Bununla kastedilen, çok hızlı bir çeviri eylemiyle bütün dillere "giren", kaynağı bazen bilinen, bazen bulunamayan ögeler. Örnek olarak: Hemen bütün Avrupa dillerinde "bir şeyin olmasına engel olmamak, yol

açmak, bir şeye izin vermek ...” anlamlarında “yeşil ışık yakmak” (Alm. *grünes Licht geben*) ekonomi alanında “dar boğaz” (Alm. *Engpass*), “uzun süre yakın ve dost görünüp en beklenmedik anda ihanet etmek” anlamında “birisini sırtından vurmak” (Alm. *jmdm. in den Rücken fallen*) gibi binlerce deyim var. “Yeşil ışık yakmak”ın demir yolcularının dilinden geldiği ve/veya ilk trafik lâmbalarının ortaya çıkışından sonra kullanılmaya başladığı düşünülüyor. En yakın gördüğü kişilerin ihanetine uğramak, arkadan vurulmak ise, neredeyse doğal bir insanlık sorunu; bu yüzden de kaynağını bulmak zor. Ancak birçok dilde “ortak” kavram ve deyim sayısının inanılmayacak boyutta olduğu da bir gerçek. Bu yüzden, Avrupa dillerindeki ortak tabanın ve özellikle on binlerce bilimsel terimin oluşturduğu “Avrupa Lâtincesi” (“*Eurolatein*”) yanında, böyle ortak kelime, kavram ve deyimlerden “Avrupa Dillerinde Ortak Ögeler”den (“*Europäismen*”) oluşan bir “Ortak Avrupa Söz Varlığı”ndan söz etmek yanlış olmayacaktır.

Ancak bu, asla ulusal dillerin ortadan kalkacağı anlamına gelmemektedir; ulusal diller, Alman romantizmi kökenli bütün “bozulma” iddialarına ve suçlamalarına karşı, hem de sürekli gelişerek, yaşamaya devam edecektir. Gelişmenin yönünü ve biçimini önceden söylemek ise, hiç de kolay değildir. “Dildeki gelişme konusunda bir tahmin, hava tahmin raporundan daha güvenli değildir.” (Prof. Stickel).

Dillerdeki ortak yönleri, ortak kavramları ve deyimleri incelemek ise, çok önemli yeni bir araştırma alanı olarak görülmektedir.